

פסקי תשובות אורח חיים סימן תרד

א. בענין מצות האכילה בעיו"כ וחיובה לנשים וחולים

סעי' א', שו"ע: מצוה לאכול בערב יוה"כ ולהרבות בסעודה. ובמ"ב (סק"א, עפ"י הכרעת המ"א) מצוה מן התורה לאכול בעיו"כ ורצה הקדוש ברוך הוא ליתן שכר בעד האכילה כאילו התענו וכו', וכבר דנו הפוסקים¹ מדוע אין מברכים על מצוה זו דאכילה בערב יוה"כ, וכמה טעמים נאמרו בזה.

ועוד דנו הפוסקים² אם נשים חייבות במצוה זו שהיא מ"ע שהזמן גרמא, או דילמא כיון שילפינן³ מצוה זאת מועיניתם את נפשותיכם, כשם שחייבות בעינוי בעשירי כמו"כ חייבות באכילה בתשיעי, ויולדת או אשה חולה שאוכלת ביוה"כ ממה⁴ נפשך לא תהא בכלל המצוה דאכילה בעיו"כ, וכן קטנות האוכלות ביוה"כ, אבל בנים קטנים שהגיעו לחינוך בכלל המצוה לחנכם במצוות אכילה בעיו"כ אף שאינם צמים ביוה"כ. ועוד זאת דנו הפוסקים לענין ליל ערב יוה"כ, יש⁵ אומרים שמצות אכילה בעיו"כ מתחיל מליל עיו"כ, ויש⁶ המוכיחים מדברי רש"י (כתובות ה'. ד"ה אית ליה רווחא) שאין חיוב סעודה בלילה.

ב. מנהגי האכילה והשתיה בערב יום הכיפורים

שם: מצוה לאכול בעיו"כ ולהרבות בסעודה. וגם שתיה⁷ בכלל המצוה היא, ויש⁸ אומרים שיוצא ידי המצוה רק אם אוכל שיעור כותבת בכדי אכילת פרס ושותה מלוא לוגמיו, דומיא דעינוי של יוה"כ שבשיעורים אלו אסור מן התורה, אמנם מנהג⁹ חסידים ואנשי מעשה לאכול אף אכילות קטנות תכופות וסומכים על הכתב סופר¹⁰

1. עיין שו"ת בית שערים או"ח סי' רצ"א, שדי חמד מערכת ברכות סי' א' אות ט"ז, שו"ת משנה הלכות ח"ג סי' קע"ו וח"ד סי' ע"ו, מועדים וזמנים ח"א סי' נ"ג, ובשדי חמד מערכת יוה"כ סי' א' מתרץ בשם ג"א שלא תיקנו חז"ל ברכת המצוה אלא על דבר שניכר מתוך מעשיו שעשאו מחמת ציווי השי"ת, כגון אכילת מצה או מרור אשר בלתי צוואת ה' היה יכול לאכול כל מה שירצה להשביע נפשו משא"כ סעודות שבת ויו"ט ואכילת עיו"כ גם בלתי צוואת השי"ת היה ג"כ אוכל לכן לא תיקנו ע"ז ברכה (וגם הטעם שאין מברכין על מצוות צדקה וכיבוד או"א ודומיהן כי גם בלא ציווי השי"ת השכל מחייבם).

2. ראשון הדוברים בזה הוא שו"ת רעק"א סי' ט"ז שמסתפק בזה, ואחריו הג' חכמת שלמה בשו"ע סי' זה, שו"ת כתי"ס סי' קי"ב, רש"ש סוכה כ"ח ע"ב, מנ"ח מצוה שייג סקט"ז, שדי חמד מערכת יוה"כ סי' א' אות ה', מקראי קודש ימים נוראים סי' ל"ז, ורובם מסכימים שהם בכלל מצוה זו, וכ"ה במקו"ח לחו"י שנתגלה לאחרונה.

3. וביתר ביאור בשד"ח שם עפ"י רש"י והטור שטעם המצוה כדי שיוכל להתענות ביוה"כ, ובמנ"ח שם תולה הדבר בפלוגתת הפוסקים אם מצוה זאת מה"ת אז נשים פטורות, או דהוא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא הוא, וכשיטת הבי"י, ואז נשים חייבות בכך עיין שם.

4. שו"ת כתי"ס שם, ובשד"ח שם אות ג' מסיק לענין חולה שאולי ירחם עליו השי"ת ותתרפא ולכן תקיים מצוה אכילה בעיוה"כ היטב כפי כוחה. עיין שם, ובאם אוכלות ביוה"כ פחות פחות מכשיעור פשוט שבעיוה"כ הוא בכלל המצוה - מקראי קודש שם.

5. שלה"ק מביאו המ"א בסק"א, וכן מסיק בא"א בוטשאטש.

6. ביאור הגר"א ויד אפרים.

7. כדמוכח בהדיא מדברי המג"א והפוסקים הו"ד במ"ב סוסק"א.

8. מנחת חינוך מצוה שייג סקט"ז.

9. לוח דבר בעתו, ויש לדייק לנהוג כן מכפל לשון השו"ע "מצוה לאכול ולהרבות בסעודה".

10. בשו"ת כתי"ס סי' קי"ד, וע"ע שד"ח מערכת יוה"כ סי' א' אות ג'. ומהרי"ל דיסקין זצ"ל נהג לאכול צימוקים כל היום בעיו"כ משום שמצוה לאכול, וע"ע אורחות רבנו ח"ב עמ' קצ"ט. ובסידור

שבכל אכילה ושתיה אף מועטת מקיים המצוה, אך סעודה אחת (זולת סעודה המפסקת) נהגו כל ישראל לקובעה¹¹ על הפת כסעודת שבת ויו"ט, ויש¹² נוהגים לבצוע על לחם משנה, ולובשים¹³ בגדי שבת קודם לסעודה זו, ויש¹⁴ להרבות באכילה בסעודה זו יותר מהרגלו ביום אחר.

ועוד נוהגים בכל תפוצות ישראל לאכול דגים בסעודת¹⁵ הצהרים עפ"י המעשה שהובא בטור בשם המדרש¹⁶ בחייט אחד ששילם ממון הרבה עבור דגים לסעודת עיו"כ עיין שם, וכמו"כ מנהג ישראל לאכול¹⁷ כיסני בצק ממולאות בשר (קרעפלאך), אכן נוהגים¹⁸ לא לאכול בשר בקר כי אם בשר עוף. וכן אין¹⁹ לאכול שום וביצים ומאכלי חלב חמים (זולת תה²⁰ או קפה בחלב שאין בזה חשש כלל) או יין ישן במשך כל שעות היום.

נהורא שלם (הו"ד באלף המגן סקל"ח ובטעמי המנהגים) שנהוג בכמה מקומות שהגבאי מחלק לציבור המתפללים בבוקר אחרי התפלה מיני מתיקה, שאם נגזר לאדם ליהנות מן הצדקה כבר נתקיים בזאת.

¹¹ . עיין בשד"ח שם שלטעם דמצוה זו דאכילה בעיו"כ כדי שנכין עצמנו לתענית של יוה"כ צריך לאכול דווקא פת או שאר מידי דזיין, והמני"ח שם שכתב שיוצאים ידי חובה בכל מידי דאכילה (בשיעור דכותבת, וכנ"ל) לשיטתו דס"ל דמצוה זו גזירת הכתוב היא, עיין שם.

¹² . טעמי המנהגים אות תשל"ד סק"ד בשם סידור הרמ"ק דכמו שבשב"ק הוא מזון הנפש הרוחני ובער"ש לקטו לחם משנה כך בעיו"כ יקחו לחם משנה למזון הגשמי, ושכן נהג מוהר"א מסטערטין זי"ע.

¹³ . דרכי חיים ושלוש אות תשמ"ד ועוד, ויש שלובשים בגדי שבת מבוקרו של יום, ובלוח דבר בעתו מסעודת שחרית וידליק נרות על השלחן כסעודת יום טוב, וע"ע בכה"ח סק"ב שלפני הסעודה יאמר הריני בא לקיים מצוות אכילה של עיו"כ לשם יחוד וכו', וביסוד ושורש העבודה סדר עיו"כ בשם האר"י ז"ל שבאכילה בקדושה ולשם שמים בעיוה"כ מתקנים האכילות של איסור וריבוי האכילות שנכשלו בהם כל ימות השנה. ובמט"א סעי' י"ח "יש להזמין על שלחנו עניים הגונים שהוא סגולה להיות שלחנו כפרה ומכש"כ שראוי לעשות כן בסעודה המפסקת".

¹⁴ . בסידור הרב וכ"ה בכה"ח שם בשם פע"ח שיש לאכול פי שניים ממה שאוכלים ביום אחר, ומיהו באשל אברהם בוטשאטש כתב שאף לשיטת המקובלים די בריבוי כלשהו, ומ"מ יש לזהר מאכילה גסה.

¹⁵ . ואכילת דגים בסעודה המפסקת - עיין לקמן סי' תר"ח אות ד'.

¹⁶ . מד"ר בראשית י"א ה', וע"ע תוס' ע"ז ה' ע"ב, ובדע"ת מציינן סיום דברי המדרש שקרע החייט הדג ומצא בה מרגלית ונתפרנס בה כל ימיו (והיינו, ההידור בכך סגולה היא לעשירות).

¹⁷ . ובטעמי המנהגים אות תשל"ה בשם זרע קודש הטעם לכך כי בשר רומז לדין והוא מכוסה בבצק שרומז לרחמים, להמתיק הגבורות, ובליקוטי מהר"ח כותב הטעם ביום טוב יש חיוב אכילת בשר ועיו"כ הוא יום טוב אך לא יום טוב גמור לאיסור עשיית מלאכה לכן מכסים הבשר וזה הטעם לאכילת תבשיל זה בהושעה"ר, ובפורים.

¹⁸ . מ"ב סי' תר"ח סקט"ז בשם הפמ"ג מט"א סעי' י"ח ועיי"ש באלף המגן. וע"ע ב"ח שם שבשר בהמה מחמם את הגוף.

¹⁹ . מטה אפרים שם, ובאלף המגן סקמ"ב שדווקא ביצה חמה או מגולגלת (רכה) אבל קשה וקרה אין חשש.

²⁰ . שם. בספה"ק בני יששכר חודש תשרי מאמר ח' אות ב' "המסכת המדברת מענין מצוות היום לא נקרא שמה ע"ש יום הכיפורים (כשבת פסחים ר"ה סוכה) רק נקרא 'יומא' להורות קדושת היום הוא ממקום נעלם ראוי להסתירו, על כן מנהג אנשי מעשה שלא להזכיר שמו כ"כ בפשיטות באיזה דברים, רק כשמזכירים מענינו לאיזה הצטרכות קוראים אותו סתם 'יום הקדוש' ודי בזה למשכיל".